



JALOLIDDIN MANGUBERDINING HARBIY MAHORATI VA UNING YOSH AVLODNI TARBIYALASHDAGI O'RNI

Axmedov Sanjar Bektemirovich

tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Ilmiy rahbar

Safaraliyev Abbosxon Asqarali o'g'li

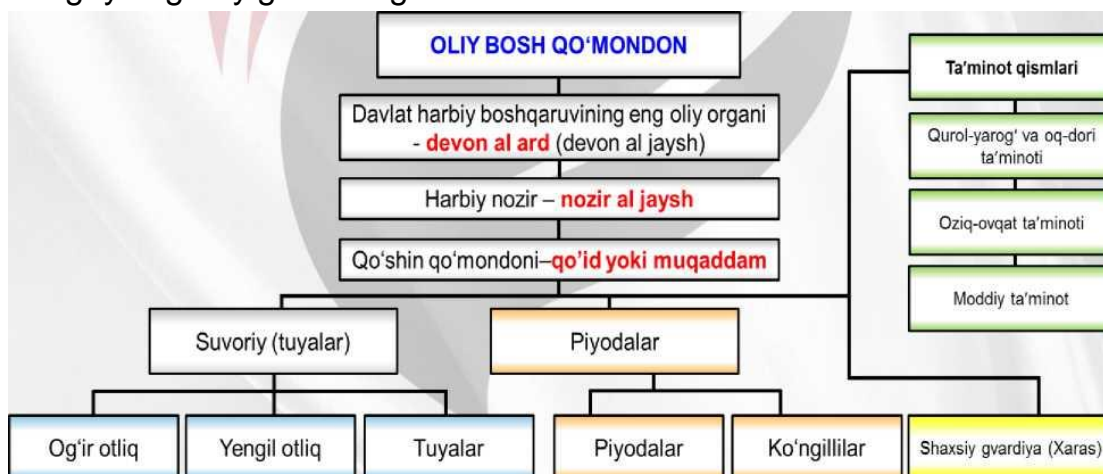
Perfect University Ijtimoiy fanlar Tarix (2-bosqich talabasi)

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'z zamonasining iqtidorli sarkardasi, xalqimizning mard o'g'loni Jaloliddin Manguberdining mo'g'ullar bosqiniga qarshi olib borgan ozodlik harakatlari keng yoritilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Jaloliddin Manguberdi qoshini, mo'g'ul bosqinchilari, Gurganj, suvoriylar, hujum, qal'a, qamal, harbiy yurishlar, zarba berish, ta'qib.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Mirziyoyev ta'kidlab o'tganlaridek, Ona yurtga muhabbat va sadoqat, or- nomus va shon-sharaf bobida unga teng keladigan ulug' shaxslar dunyoda kamdan-kam uchraydi, desak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz. Bu fikrimizni donishmand alloma va odil hukmdor Mirzo Ulug'bekning: "Olam ahli Jaloliddindan oldin ham, keyin ham bunday bahodir jangchini ko'rmagan. Bu zotning azmu shijoati oldida hatto buyuklikning o'zi ham ta'zim qiladi". Buyuk sarkarda Jaloliddin Manguberdi singari vatanparvar, jasoratli ajdodlarimiz hayoti va faoliyatini chuqur o'rganish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida keng targ'ib etish barchamizning burchimizga aylanishi lozim [1].

Jahon harbiy san'atida allaqachon moddiy va ma'naviy qadriyatga aylangan o'zbek harbiy merosining moddiy va nomoddiy namunalari juda ko'p, ammo ular harbiy - ilmiy tadqiqotlar doirasida tizimli o'rganilmagan. Prezidentimiz 2021 -yil 12- yanvar kuni bo'lib o'tgan Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishidagi





nutqida “Amir Temur, Shohruh Mirzo, Jalolidin Manguberdi, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk bobolarimiz o‘zlarining jang san‘atini, harbiy maktabini yaratib, butun dunyoga dong taratgan edi” [2] deya ta’kidlaganlarida, milliy harbiy meros namunasi bilan jahon harbiy san‘at tarixi sahifalarini to‘ldirib, jamoatchilikni bizning ajdodlarimiz tomonidan mudofaani ta‘minlashda qo‘llagan taktik harakatlarini, tinchlikni ta‘minlash, manfaatlarni himoyalash maqsadida ishlab chiqilgan strategiyalarining namunasi bilan tanishtirishni nazarda tutgan. Chunki O‘zbek harbiy san‘ati, milliy merosimizning takrorlanmas namunalaridan sanalib, bevosita milliy davlatchiligimiz tarixining harbiy boshqaruv bobi namunasi ifoda etadi.

Xorazmshohlar (1097-1231) o‘z davrining qudratli qo‘shiniga ega bo‘lgan. Ular uchun bu qo‘shinlarni to‘ldirish va ta‘minlash eng muhim ish bo‘lgan. Xorazmshohlar qo‘shini yaxshi o‘qitilgan va qurollangan, uning lashkarboshilari esa harbiy holatlarda bir necha bor jasurlik va tajribalarini namoyon qilganlar [3].

Manbalarga qaraganda, xorazmshohlar o‘z davlatlarida aholining umumiy majburiy harbiy o‘qitish tizimini joriy qilganlar. Davlat qo‘shinlarining tarkibi xorazmshohlar yurishlarining ko‘lamiga bog‘liq ravishda o‘zgargan.

1195-yilda xorazmshoh Takash (1193-1200)ning devoni daftariida 170 ming otliqning nomi ro‘yxatga olingan. Xorazmshoh Alouddin Muhammad (1200-1220) hukmronligining dastlabki yillarida bir necha kun davomida 70 mingtagacha otliq maydonga tashlangan [4].

Xorazmshoh qo‘shinlarining umumiy soni 400 ming kishidan ko‘proq edi. Qo‘shinning katta qismini otliqlar tashkil etib, uning safiga og‘ir va yengil qurollangan otliqlar va tuyalar kiritilgan. Bundan tashqari urush davrida ko‘ngillilar qo‘shinining (xalq lashkarlari) yig‘ini e‘lon qilingan. Xalq lashkarlari harbiy yurishlar paytida maosh olmagan, o‘ljadan ulush olgan.

Xorazm qo‘shinlarining jangovar tartibi janglar paytida to‘rtta qismdan iborat bo‘lgan. Qo‘shinning oldida avangard joylashgan. Ikkinchi jangovar chiziq - o‘ng qanotdan, markaz va chap qanotdan tashkil topgan. Qo‘shinning front ortini arergard himoya qilgan. Maxsus qism alohida saf tortgan bo‘lib, dushmani qurshab olish va uni tormor etish uchun mo‘ljallangan, ya‘ni zaxira o‘rnini bajargan.

Xorazm qo‘shinlari jangovar tartibining afzallik (kuchli) tomonlari:

- jang olib borish uchun maydonni to‘g‘ri tanlash;
- jangovar harakatlar olib borish nuqtai nazaridan;
- qo‘shinlarni manyovrchanlik harakati;
- zaxira qo‘shinlarining mavjudligi.

Xorazmlik jangchilar qilich, nayza va o‘qyoqlar bilan qurollangan. Qal‘alarni ishg‘ol va qamal qilish uchun katapultalar, muhosara (qamal qilish) mashinalari, “toshbaqalar”, harakatlanuvchi minoralar, qal‘a devorlarini buzish



uchun moslamalar va narvonlar qo'llanilgan. Xorazmshohlar davlati chegaralarini himoya qilishda mustahkam va baland devorlar bilan o'ralgan kuchli qal'alardan foydalanilgan. Jaloliddin Manguberdi ibn Alouddin Muhammad (1198-1220-1231) Xorazmshohlar davlatining so'nggi hukmdori va mohir sarkarda. Xorazmshohlardan Muhammadshohning katta o'g'li. Jaloliddin burnida xoli (mank) bo'lgani uchun Mankburni nomi bilan atalgan. Keyinchalik bu nom talaffuzda o'zgarib "Manguberdi" nomi bilan mashhur bo'lib ketgan.

Jaloliddin Manguberding harbiy yurishlarida hamroh bo'lgan shaxsiy kotibi, tarixchi Shihobiddin Muhammad an-Nasaviyning "Siyrat as-sulton Jaloliddin Manguberdi" asarida yozilishicha, u "qorachadan kelgan, o'rta bo'yli, turk lafzli odam edi. Fors tilini ham yaxshi bilardi. Uning botirligiga kelganda shuni aytish kerakki, sulton arslonlar orasidagi eng kuchli sher edi. U adolatsizliklarni yomon ko'radi. Jaloliddin o'ta qat'iyatli, nihoyatda irodali, mukrakkab vaziyatlarda, taqdirning qaltis sinovlarida o'zini yo'qotib qo'ymaydigan favqulotda mard va botir sarkarda edi" [5].

Jaloliddin otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o'zining jasur jangchi, iqtidorli sarkardalik qobiliyatlarini namoyish etgan. 1216-yilda Irg'iz daryosi bo'yidagi mo'g'ullarga qarshi jangda xorazm qo'shinlarini mag'lubiyatdan saqlab qolgan.

Chingizxon boshchiligidagi mo'g'ul qo'shinlari Movarounnahrda bostirib kirib birin-ketin shaharlarni egallab, Samarqandga yaqinlashganlarida xorazmshoh Muhammad o'g'illarini yoniga chorlab, so'nggi damda Jaloliddinni o'z o'rniga xorazmshoh etib tayinlagan. Shunda u ukalari Oqshoh va Qutbiddin O'zloqshohlar bilan birga Gurganj mudofaasiga borgan.

Jaloliddinga Manguberdi 300 suvoriy bilan Gurganjdan Xurosonga harakatlanishda 700 nafar mo'g'ul suvoriylarini tor-mor qilgan. Keyin Nishopurga kelib, barcha viloyat hokimlariga nomalar jo'natgan va mo'g'ul bosqinchilariga qarshi birlashishga da'vat etgan. Bir oydan so'ng G'azni tomon yurgan. Yo'lda unga Hirot voliysi, qaynotasi Aminalmulk 10 ming kishilik qo'shin bilan kelib qo'shgan. Qandahorni qamal qilib turgan mo'g'ul qo'shinlari bilan jang qilib, ularni ham tor-mor etgan.

U G'aznaga 1221-yilda kelganda 4 nafar qabila boshlig'i va sardorlar kelib qo'shilgan. Har birining ixtiyorida 30 minglik qo'shin, Jaloliddinning o'zidagi kuchlar esa 60 ming suvoriy bo'lgan.

Valiyon qal'asini qamal qilayotgan mo'g'ullarga hujum qilib, ularni mag'lub etgan. Omon qolgan mo'g'ullar Panjshir daryosidan o'tib, ko'priknii buzib tashlashgan. Bu Jaloliddin Manguberding mo'g'ullar ustidan qozongan dastlabki yirik g'alabasi edi.

Chingizxon Jaloliddin Manguberdiga qarshi o'z yaqinlaridan birini 45 minglik qo'shin bilan jo'natgan. G'azni yaqinidagi jangda mo'g'ullar ustidan



ajoyib g'alaba qo'lga kiritilgan. Biroq jangdan so'ng Jaloliddinning lashkarboshilari o'lja ustida o'zaro janjallashib qolib, oqibatda kelib qo'shilgan 4 ta qabila boshliqlaridan 3 tasi o'z qo'shini bilan uni tashlab ketganlar.

1221-yil Parvon dashtidagi jang.

Parvon Chorikordan shimoliy-sharq tomonda, G'orband va Panjshir daryolarining qo'yilishi nuqtasida joylashgan. Shu bilan birga yana boshqa Parvon ham bor. U Bomiyon va G'azna oralig'ida, Lugar daryosi bo'yida [5].

Sulton Jaloliddin Manguberdi mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurashdagi eng yirik jangi. Jangda Jaloliddin Manguberdi qo'shini tarkibidagi birlashmalarga Temur Malik, Aminalmulk, A'zam Malik, Sayfiddin Ag'roq va Muzaffar Malik kabi sarkardalar qo'mondonlik qilgan.

Ushbu jangda, tarixda birinchi marotaba, Sulton Jaloliddin Manguberdi qo'shini tomonidan suvoriylarni dushmanga qarshi ot yonida piyoda jangovar harakat olib borish usuli qo'llanilgan. Jang bo'lib o'tgan hudud tog'li va toshloq bo'lgani sababli suvoriylar uchun otda jangovar harakatlar olib borish va manyovr qilishga noqulay bo'lgan. Shuning uchun Sultonning otliq askarlari ot jilovini bellariga bog'lab yayov holda dushmanni kamondan o'qqa tutgan.

Birinchi kundagi mag'lubiyatidan so'ng mo'g'ullar hiyla ishlatib, madad kuchlari kelganini ko'rsatmoqchi bo'lgan va kigizdan yasalgan tulumlarni otga mindirgan holda hujumga o'tgan. Jaloliddin Manguberdi o'z qo'shiniga dalda berib qo'shinni birinchi chizig'iga piyoda harakatlaniga va dushmanni kamondan o'qqa tutishni buyurgan. Dushman qo'shini toshloq hududda muvaffaqiyatni rivojlantira olmasligini bilgan Jaloliddin Manguberdi o'z qo'shinlariga otga minish va qarshi hamlaga o'tishga farmon bergan.

Ushbu jang natijalari bo'yicha quyidagi operativ-taktik xulosa va saboqlarni chiqarish mumkin:

jang maydoni va unda jang olib borish usulini tanlash to'g'ri amalga oshirildi;

jang maydoni taktik xususiyatlari maqsadga muvofiq baholandi;

dushman qo'shini ustidan yetarli ustunlik yaratildi (nisbat - 1:1,5 barobardan ortiqroq edi);

axloqiy-ruhiy ta'minot tadbirlari yetarli darajada va o'z vaqtida amalga oshirilgan.

Ketma-ket mag'lubiyatdan so'ng Chingizxon katta qo'shin to'plab Jaloliddin Manguberdiga qarshi shaxsan o'zi otlangan. Fapdiz qal'asi yaqinida u Chingizxon qo'shinining ilg'orini tor-mor keltiradi va kuchi ozligi sababli chekinadi. Sind daryosi bo'yidagi jangda dastlab Jaloliddin Manguberdi mo'g'ul qo'shinlarining markaziga hujum qiladi va dushman qo'shinini bir necha bo'laklarga ajratib tashlab o'ziga yo'l ochadi. Dushman qo'shini katta talafot ko'radi va qochishga tushadi. Dushmanni deyarli o'rab olgan edi.

Chekinayotgan dushmanni ta'qib qilishda Jaloliddin Manguberdi qo'shini



oldindan tayyorlab qo'yilgan 10 ming jangchidan iborat pistirmaga tushadi. Dushman pistirmadan Manguberdi qo'shinining o'ng qanoti Amin Malik lashkarlariga hujum qiladi. Shundan so'ng jangovar tartib buzilib, uning qat'iyatiga putur yetadi .

4000 jangchisi bilan Sindning (hozirgi Pokiston hududidagi Ind daryosining zamonaviy nomi) bo'yi o'ng sohiliga suzib o'tgan va cho'l ichkarisiga kirib ketgan.

Bu cho'l hozirda ham Cho'li Jaloliy deb ataladi. Chingizxon Jaloliddinning bu jasoratidan hayratda qolib: "Ota o'g'il mana shunday bo'lishi lozim!", degan.

Jaloliddin Manguberdi jangovar tartibini qanday tuzdi va uning kuchli tomonlari:

1. Qo'shinni jangovar tartibga saflash. Son jihatdan mo'g'ullar bir necha barobar ziyod bo'lgan, shu tufayli xorazmliklar Sind daryosi tomon chekinishgan. Dushmanning lashkari bilan Sind daryosi orasida qolgan Jaloliddinning jangga kirishga o'zga chorasi qolmaydi. Sind daryosi bo'yidagi jang 3 kun davom etadi. Dastlabki kun Jaloliddin xos askarlari bilan Chingizxon qo'shini joylashgan markaziga shiddatli hujum uyushtiradi va uni ikki qismga ajratib yuboradi.

2. Jangovar harakatlarni olib borish. Mo'g'ullarning katta qismiga zarba beradi, ammo 10 ming kishilik mo'g'ullar tomonidan qo'yilgan pistirma Jaloliddin Manguberdi qo'shinlarining yo'lini to'sadi. Bu pistirmada Jaloliddinning o'ng qanoti talafot ko'radi va jangovar tartibini saqlab qoladi. Chingizxon o'z qo'shinlarini Jaloliddinning jangovar tartibi markaziga yo'naltiradi.

3. Qurshov jangini olib borish va undan chiqish taktikasi. Har tomonlama qurshovga tushib, og'ir ahvolda qolgan Jaloliddin Manguberdi 700 ga yaqin otliq askarlari bilan jangovar tartibiga o'zgartirish kiritdi, u qurshovda aylana shaklida jang olib borish usulini qo'lladi. Bunda e'tiborni dushmanning asosiy kuchlariga zarba berishga (yorib o'tishga) qaratgan.

4. Chekinishni amalga oshirish. Jaloliddin Manguberdi mavjud kuchlari bilan to'liq qurshovga tushganligi va tor-mor bo'lish xavfi tug'ilgan sharoitda qo'shinlarini bir qismi bilan dushmanni ushlab turish harakatlarini olib bordi va asosiy qismi bilan Sind daryosidan majburiy chekinishni amalga oshirdi.

Qisqa muddatda Jaloliddin qo'shini soni 7 mingga yetgan. Unga bir qator lashkarboshilar o'z kishilari bilan kelib qo'shilgan. Hindiston cho'lida och jangchilari bilan sargardonlikda qolganida Shatra viloyati shohi unga hujum qilgan. Jaloliddin merganlik bilan kamondan o'q uzib shohni halok qilgan va uning qo'shini esa parokanda bo'lib qochgan.

Jaloliddin Manguberdiga qarshi mahalliy hukmdorlar ham ko'pbora urush qilgan. Masalan, Shamsuddin Eltutmish Jaloliddin Manguberdiga qarshi 30 ming otliq, 100 ming piyoda, 300 ta fil bilan yurish qilib, mag'lubiyatga



uchragan.

Eltutmish Hindistonning boshqa viloyat hokimlari o'zaro til birlashtirib, Jaloliddinga qarshi ittifoq tuzishga harakat qiladi. Uning ikki lashkarboshisi xiyonat qilib Eltutmish tomoniga o'tadi. Qiyin vaziyatdan qutulish uchun Jaloliddin Manguberdi harbiy kengash chaqirib, amirlarining maslahati bilan Iroq tomon tomon yurish qiladi.

O'sha davrda Iroqda siyosiy parokandalik hukm surardi. Iroq Cho'lu biyobonlarni kesib o'tishda Jaloliddin Manguberding ko'p jangchilari nobud bo'lgan. Faqatgina 4 ming jangchisi omon qoladi. Yo'lda mahalliy hukmdorlar tobelik bildirib, uni yaxshi kutib olishgan. Bu hol G'iyosiddin Pirshohga yoqmaydi, u akasiga qarshi 30 ming otliq qo'shin bilan yo'lga chiqadi. Biroq Jaloliddin Manguberdi unga sovg'a-salomlar bilan elchi jo'natgan va o'zaro nizoni tinchlik bilan hal etgan.

1225-yilda Jaloliddin Manguberdi Ozarbayjonga yurish qiladi. So'ng Bag'dodga borish uchun hozirlik ko'radi. Xalifa Nosirga elchi jo'natib, mo'g'ullarga qarshi birlashishga chaqirdi. Bunga javoban Xalifa unga qarshi o'zining 20 minglik qo'shinini jo'natgan. Basra yaqinidagi jangda Xalifa qo'shinlari tor-mor keltirilgan. Bag'dod atrofida 12 kun turgach, Jaloliddin Manguberdi Ozarbayjon tomon ketadi. Ozarbayjon begi ichkilik va maishatga berilib davlat ishlarini o'z holiga tashlab qo'ygan edi. Davlatni amalda uning xotini Malika xotun boshqarardi. Ozarbayjon begi taxtni tashlab qochib ketib, biroz muddatdan so'ng vafot etadi. Jaloliddin Manguberdi Malika xotunga uylanadi.

1225-yilning mayida Damashq va boshqa qo'shni shaharlar hokimlari Jaloliddin Manguberdi bilan ittifoq tuzishga rozi bo'ladilar. 1225-yil avgustida Garni qal'asi yaqinida u gurjilarning Ivane Mxargodzeli boshliq 60 minglik qo'shinini tor- mor keltiradi va Tiflisga qarab yuradi. Gruziya hukmdorlari unga o'z tobeliklarini bildirishgan. Shu tariqa Jaloliddin Manguberdi yangi qo'shin tuzadi.

1227-yilning sentyabrda Isfahondan 30 chaqirim sharqdagi Sin qishlog'i yaqinida Jaloliddin Manguberdi mo'g'ullarning Taynol no'yon boshliq qo'shinini yengadi. Taynol no'yon u haqida: "Zamonasining haqiqiy bahodiri, o'z tengqurlarining capvari ekan", degan.

Jaloliddin mo'g'ullarga qarshi birlashish taklifi bilan ko'p podsholarga nomalar yuborgan. Lekin hammasi behuda ketgan. Aksincha, Ko'niya shohi Alouddin Kayqubod muxolif kuchlarni Jaloliddinga qarshi birlashtirib, 1230-yil 10-avgustda Arzinjon yaqinida Jaloliddin kuchlari mag'lubiyatga uchragan. Uning kuchsizlanganini ko'rgan mo'g'ullar katta qo'shin bilan Ozarbayjonni 1231-yilda egallab, Jaloliddinning oz sonli qo'shinini tor-mor keltirishgan. Jaloliddin ta'qibdan qutulib Kurdiston tog'lariga chiqib ketgan va bu yerda qaroqchi kurdlar qo'lida halok bo'lgan.



Jaloliddin Manguberdining mo'g'ullar bosqiniga qarshi kurashda qo'llangan jangovar harakatlariga quyidagicha tarif berish mumkin:

qat'iy harakatlar va janglar olib borish, dushmanning xatolarga yo'l qo'yishi yoki holdan toyishini kutmasdan dushmanga jiddiy qarshilik ko'rsatish;

to'satdan zarba berish elementiga erishish, zarbani dushman kutmagan yo'nalishlardan berish;

harbiy harakatlar maydonida manyovr o'tkazishning hal qiluvchi ahamiyatini tan olish;

dushman jangovar tartibining bo'linmalari oraliqiga va uning kuchsiz uchastkalariga, bazalar va kommunikatsiyalariga zarbalar berish;

dushman front ortini izdan chiqarish uchun siyosiy choralar ko'rish, harbiy hiyla qo'llash;

yangi kurash olib borish vositalarini qo'llash.

Yuqorida qayd etilganlardan va urush olib borishning muhim tamoyillaridan kelib chiqib Jaloliddin Manguberdi quyidagi tamoyillariga katta e'tibor qaratgan:

Urushning birinchi va muhim tamoyili - g'alabaga erishish uchun hamma kuchlarni to'liq shiddat bilan harakatlanishi.

Ikkinchidan - ikkinchi darajali uchastkalarni kuchsizlantirsa ham imkoni boricha yirik kuchlarni bosh zarba berish yo'nalishlarida jamlash.

Uchinchidan - vaqtni behuda yo'qotmasdan tezkorlik bilan harakatlanish. To'satdan zarba berish strategiyada taktikadan ko'ra katta ahamiyatga ega, hujumkor urushning o'ziga xos xususiyati "tez va to'xtalishsiz pirovard natijaga erishishdir".

To'rtinchi - erishilgan muvaffaqiyatdan tezkorlik bilan foydalanish.

O'zbek davlatchiligi tarixida o'zining jasorati va harbiy mahorati bilan milliy qahramon sifatida o'chmas iz qoldirgan Jaloliddin Manguberdining shonli va ibratli hayot yo'lini, siyosiy, harbiy mahoratini, vatan oldidagi xizmatlari, jahon xalqlari tarixida tutgan o'rnini o'rganish va targ'ib qilish bugungi kunning dolzarb mavzularidandir.

Jaloliddin Manguberdining shonli va ibratli hayot yo'lini, siyosiy, harbiy mahoratini, vatan oldidagi xizmatlari, jahon xalqlari tarixida tutgan o'rnini yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q, aksincha, vaqt o'tishi bilan mazmunga boyib bormoqda.

Eng muhim jihati, Jaloliddin Manguberdining sarkardalik faoliyatini, uning vatan mustaqilligi yulida fidoyilarcha kurashini tarixiylik nuqtai nazaridan to'g'ri baholash uchun O'zbekistonda keng imkoniyatlar vujudga keldi.

Jaloliddin Manguberdining o'z vatanining ozodligi va erki uchun olib borgan kurashi hamda qahramonliklari, shu bilan bir qatorda qo'shni davlatlarni ham mo'g'ullarga qarshi kurashda birlashtira olgani hamda o'zining davlatini



tashkil qilishi va vafotiga qadar juda katta hududlarni idora etgan.

Jaloliddin Manguberdi atigi o'ttiz ikki yil umr ko'rgan bo'lsada, yurt erki va ozodligi yo'lida ko'rsatgan jasorati, iroda va sabotda tengsiz xislatlari bois uning nomi tarix zarvaraqlariga mangu muhrlandi. Zotan, bu nom o'sib kelayotgan yosh avlod uchun chinakam ma'noda faxr va g'urur timsolidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev, Sh. Urganch shahrida Jaloliddin Manguberdi haykalining ochilishiga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan nutqi. 2022-yil 29-avgust.
2. Узбекистан Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020
3. йил 13 март куни Хоразм вилоятига ташрифи чоҒида сузлаган нутҒи.
4. Негматов, Б. Узбекистонда харбий ишлар тарихидан лавхалар.
5. Б. Негматов // Рисола. -Т.: Фалсафа ва ху^ института, 2010. - 17 Б.
6. Буниятов, З. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов (1097-1231).
7. Буниятов // - М.: "Наука", 1986. - С-89.
8. Шихобиддин Мухаммад ан-Насавий. "Султон Жалолиддин Мангуберди хаёти тафсилоти" Т.: "Узбекистан". - 1999. 422 Б.
9. Жалолиддин Мангуберди. - Т.: "Шар<. - 1999. - 36 Б.
10. Ибн ал-Асир. "Ал-комил фи-т-тарих" (Тарих буйича мукаммал туплам).
11. Алоуддин Атомалик Жувайний. "Тарихи жажонгушойи Жувайний" (Тарихи жажонгушой).